

Vítkov 1420 — Žižkov dnes

OLDŘICH MAHLER

Na vyhlídkové trase mezi Vojenským historickým ústavem a Národním památníkem na Žižkově vrchu v Praze zvěstuje nápis na obelisku poblíž gloriettu: „...tu jdeme mezi mohylami vítězů, ale ne po hrobech pobitých.“ Tato prostá slova na paměť husitských bojovníků, kteří zde v roce 1420 na hlavu porazili obrovskou přesilu křížáckých vojsk, nás inspirují k tomu, abychom alespoň na chvíli zapomněli na ruch velkoměsta a zamysleli se nad nejslavnějšími ději v historii Prahy. Vydejme se na malou procházku dějinami Žižkova vrchu.

Praha se v roce 1420 rozkládala mezi třemi hlavními dominantami vymezujícími vnitřní Pražskou kotlinu – Pražským hradem, Vyšehradem a Vítkovem. První z nich přímo zahrnovala do systému opevnění, Vítkov stál mimo městské hradby. Terén města a okolí, na němž došlo ke střetnutí, byl značně členitý s množstvím výšinných opěrných bodů, rozdělený na dvě části mohutným tokem řeky s přechody uvnitř města (kamenný most) a dobrými brody mimo město na severu v prostoru Velkých Benátek (dnešní Štvanice) a Manin. Nadmořská výška v sousedství řeky nedosahovala ani 200 metrů. Na obou březích se zvedala Pražská plošina, na východním do 300 m n. v. a na západním do 380 m n. v. se souběžnými hřbety Petřína, Letné, Žižkova a příčnými ostrohy vyšehradským, emauzkým a hradčanským.

Hradčanský ostroh pro svou amfiteatrální polohu v celé Pražské kotlině se stal místem pro postavení hlavního přemyslovského hradu jako centrální strategický opěrný bod a klíč k brodům a cestám přes Prahu. Po vybudování Vyšehradu bylo na dlouhá staletí rozhodnuto i o vývojových možnostech a rámci pražské sídlištní aglomerace. Další vývoj města probíhal na ose mezi oběma hrady. Hora Vítkov, která svou polohou vytvářela příznivé podmínky pro postavení třetího pražského hradu, zůstala vně města. Až do počátku 15. století nesehrála v historii města žádnou významnější úlohu. V pramenech je prvně zmiňována v roce 1348 pod jménem Vítkov (mons Vitkonis, Witkenberg). Až do příchodu Zikmundových vojsk v roce 1420 nebyl vrch ani opevněn.

Možnosti postavit na Vítkově třetí pražský hrad, který by chránil Prahu od severovýchodu, nebylo předtím ani nikdy později využito.

To souviselo s mnoha skutečnostmi politickými, ekonomickými, geografickými a vojenskými. Pro budování a obranu hlavního centra přemyslovské říše byly zcela dostatečné dva hrady, zbudované na mimořádně příznivých místech a chránící město ze severozápadu, západu a jihu. Vítkova hora ležela na přístupech k městu od severovýchodu, odkud docházelo k ohrožení města jen výjimečně, neboť většina nepřátelských útoků byla vedena od západu.

V době, kdy Karel IV. koncipoval novoměstská opevnění, ležela Vítkova hora daleko za městem. Zahrnutí Vítkova do karolinských fortifikací by značně prodloužilo hradby a neúměrně zvýšilo náklady na jejich zbudování. Přitom rámec stanovený novoměstskými gotickými hradbami nebránil rozvoji města a byl dostatečný po dlouhá staletí. Začátkem 15. století město ještě zdaleka nedospělo k úpatí Vítkova. K tomu došlo mnohem později, až v 19. století. Přes uvedené skutečnosti byl vojenský význam Vítkova při obraně Prahy nepopíratelný a v určité situaci, jak ukázalo křížácké tažení v roce 1420, při útoku na Prahu z východu dokonce rozhodující.

Jak vypadal Vítkov a jeho nejbližší okolí v době bitvy, v čem spočíval jeho klíčový vojenský význam? Vítkov tvořil souvislý horský hřbet, táhnoucí se východním směrem od Prahy souběžně s řekou (ve vzdálenosti 450–600 metrů). Relativní převýšení hřebenu vůči Špitálskému poli činilo asi 80 metrů s vrcholovou kótou 270 m n. v. uprostřed hory. Protáhla, více než půldruhého kilometru dlouhá vrcholová šíje byla holá, poměrně rovná, asi 50 metrů široká, jen v některých místech se zužovala na 30 metrů. Na severu byly příkré a nepřístupné srázy, svažující se ke Špitálskému poli, porostlé stromy a křovisky. Na jihu a západě byly svahy jen o něco méně příkré a svažovaly se do údolí potoka mezi Vítkovem a Šibeničním vrchem (Šibenica, mont Patibuli připomíná se již v 11. století pro účel, kterému vrch sloužil až do poloviny 19. století). Z příkazu Karla IV. byly upraveny na vinice.

Podél Vítkovy hory vedly dvě významné cesty: první z Poříčské brány 200–300 metrů podél severních svahů do východních Čech, na Moravu a dále do Slezska (dnešní Sokolovská); druhá z Horské brány podél jižních svahů na Kutnou Horu (dnešní Husitská a Koněvova). Od úpatí Vítkova na západ až k novoměstským hradbám (300–400 m) a na sever k řece (asi 450–600 m) se rozprostírala úrodná rovina s obdělávanými poli (na východ od Poříčské brány, zvaná Špitálské pole).

Praha byla nejen kolébkou husitství, ale i svědkem a účastníkem první velké a rozhodující bitvy, která odhalila skutečný poměr sil mezi husitskými a křížáckými vojsky. O to se v malé míře zasloužil Jan Žižka z Trocnova. Když přitáhl na žádost Pražanů s tábořským polním vojskem ku Praze, našel málo utěšený stav – Pražský hrad a Vyšehrad byl v rukou královských posádek. V této situaci se Žižka projevil jako velký vojevůdce. Neusiloval o obranu Prahy uvnitř jejích hradeb, ale o porážku křížáckých vojsk a jejich vyhnání ze země. Tomuto cíli podřídil strategii i taktiku boje proti obrovské přesile nepřátelských vojsk táhnoucích ku Praze ze všech koutů Evropy. Proto, když po dvou bitvách svedených v jeden den (19. 5. 1420) u Benešova a u Poříčí, ve kterých porazil síly poslané proti němu Zikmundem z Kutné Hory a Vyšehradu, přitáhl ku Praze, neumístil tábořské vojsko v pohodlí za městskými hradbami. Aby pozvedl morálku a bojového ducha Pražanů, rozbil tábor vně hradeb – na ostrovech Velké Benátky. Z tohoto stanoviště kontroloval důležitý brod v bezprostřední blízkosti města, umožňující manévr vojsk z jednoho břehu na druhý. Žižka ihned po příchodu do Prahy všude, kde mohl, napadal královské oddíly. O mimořádně aktivním vedení boje svědčí skutečnost, že oblehl Pražský hrad, jehož posádku chtěl zlomit hladem a žízni. Téměř se mu to podařilo, ale když Zikmund nechal úskokem dopravit do hradu zásoby, naděje na dobytí Hradu se podstatně zmenšila. Navíc příchod hlavních křížáckých

Výsek z historické mapy vydané F. Haasem začátkem 19. století

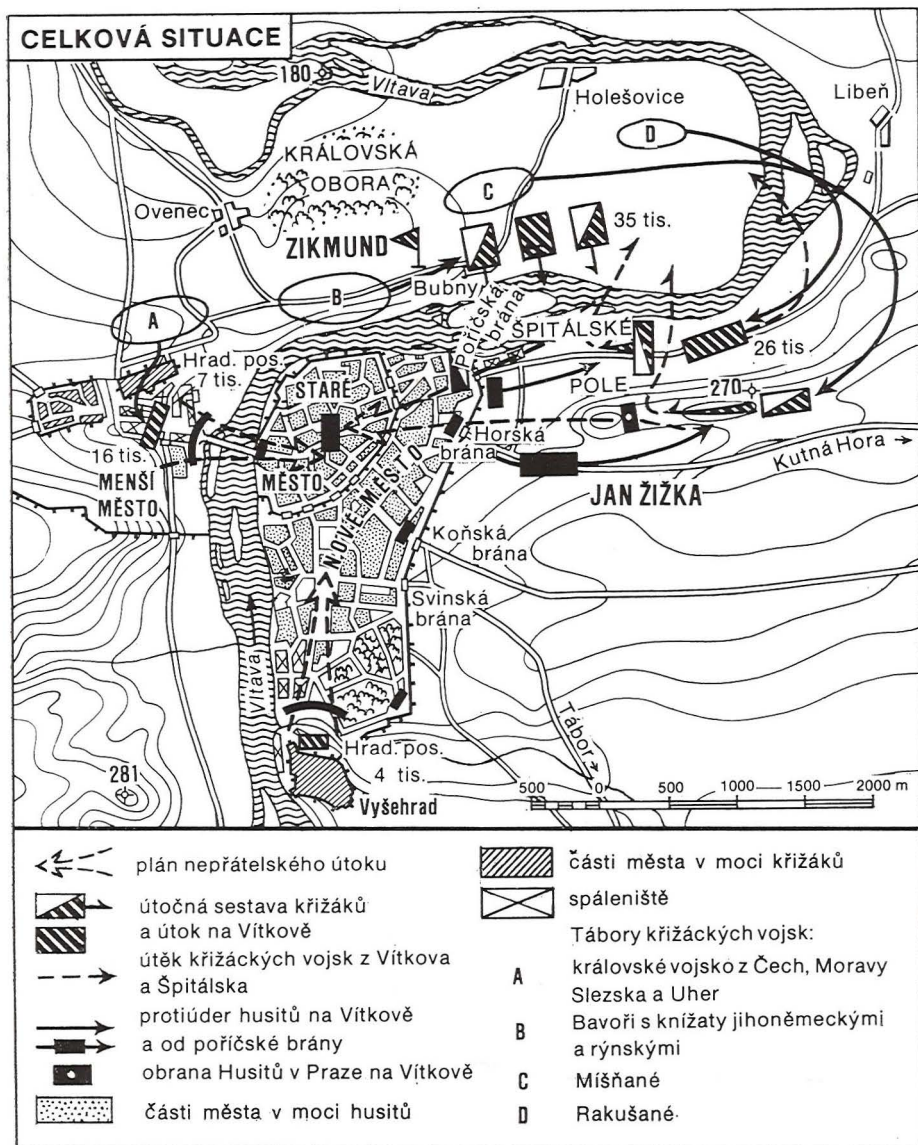
sil ku Praze vytvořil novou situaci. Žižka neváhal změnit svůj záměr a jednat v souladu s novými skutečnostmi. Upustil od obléhání Pražského hradu a začal opevňovat Vítkovu horu, která za této situace získávala rozhodující význam pro obranu města.

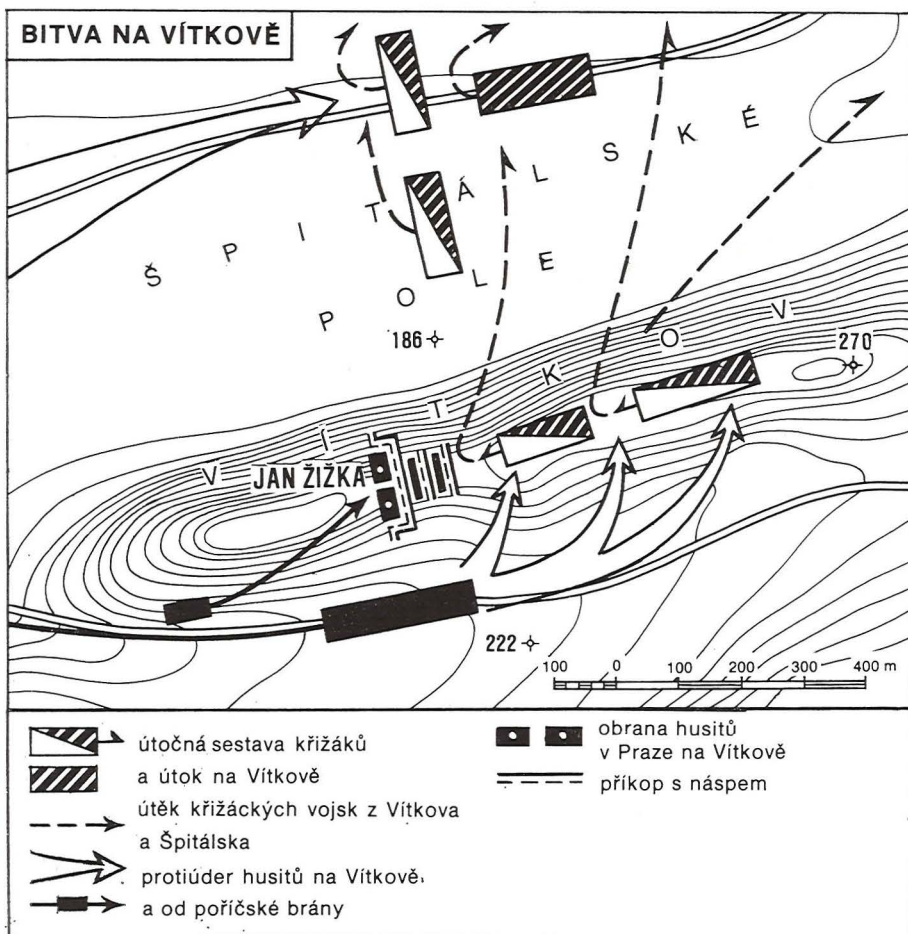
Význam Vítkovy hory byl dán tím, že bránila Zikmundovi obklíčit a vyhladovět město. Pokud by se pro tento v oné době běžný způsob dobývání měst rozhodl, byl by nucen uzavřít obklíčovací kruh kolem Prahy, což znamenalo napadnout postavení husitů na Vítkově po úzké šiji od východu (od Ohrady) a zlikvidovat je. Zde však nemohl nasadit hlavní sílu svého vojska – těžkou jízdu – ani využít své početní převahy. Takový úkol mohly plnit méně kvalitní oddíly křižáckých vojsk – lehká jízda a pěchota. Při této variantě obrana Vítkova měla od samého počátku klíčový význam. Pokud by se Zikmund rozhodl pro útok na Prahu, mohl buď zasadit hlavní síly na nejvýhodnějším a nejkratším směru do centra města (Špitálské pole – Poříčská brána – Staroměstské náměstí) ale jen po zlikvidování husitů na Vítkově, nebo

rozdělit síly a útočit současně na Špitálském poli i na Vítkově hoře. V žádném případě nemohl ponechat opevněný Vítkov v týle útočících vojsk.

Při útočné variantě se význam Vítkovy hory mohl měnit v průběhu útoku podle vývoje situace. Tak tomu skutečně bylo při útoku křižáků na Prahu 14. července 1420.

Celková situace při odrazení útoku křižáckých vojsk na Prahu v červenci 1420

Bitva na Vítkově 14. července 1420

Žižka měl ještě jednu možnost, jak zabránit úplnému obklíčení města a jeho odříznutí od zásobovací základny ve východních Čechách – mohl bránit volný přístup ke Koňské bráně na Kutnohorské silnici. Zde by však musel organizovat obranu na otevřených pláních, na kterých by mohli křižáci rozvinout těžkou jízdu a uplatnit ohromnou početní převahu. Tato možnost byla daleko nevýhodnější než obrana Vítkova, a proto zde Žižka spolehl v případě nepřátelského útoku na pevnost hradeb.

O tom, že to byl Žižka, kdo dal přehradit přístup k temeni Vítkova vrchu na nejužším místě šíje, se prameny v podstatě nerozházejí. Liší se však v údajích, jak byla obrana organizována, tj. jaká opevnění zde byla zbudována, kolik lidí a s jakými prostředky je bránilo. Nejpravděpodobnější výklad pramenů bude asi ten, že na příkaz Žižky byly zbudovány sruby (asi v dnešním prostoru mezi sochou Žižky a Národním památníkem), zajištěné třemi mělkými příkopy s kamenou zídou. Obrana husitů zahrnovala i kamenou viniční věž

na jižním svahu hory. Sruby a prostor mezi nimi, tj. zídka a příkopy, byly obsazeny nepočetnou posádkou vyzbrojenou palnými zbraněmi – hákovnicemi a pišťalami, jedním až dvěma děly menšího kalibru, samostřily, háky, cepy, sudlicemi, kameny a jinými husitskými zbraněmi. Vzhledem k malé hloubce a zvláště nepatrné šířce obrany nebyl počet obránců příliš velký, v každém případě však musel být podstatně větší, než uvádějí prameny (26–60 osob).

Síla posádky srubů a celé obrany na Vítkově byla určena i tím, že křižáci mohli útočit současně proti městu i proti Vítkovu. Proto v obraně na Vítkově hoře stála jen malá část sil tábořského polního vojska, které čítalo celkem 8–9000 lidí, hlavní síly byly připraveny hájit město na rozhodujícím směru, nebo udeřit do boku nepříteli. To určovalo i místo husitských hejtmanů, zvláště Žižky, na počátku útoku královských vojsk. Jeho místo bylo tam, kde mohl přehlédnout vývoj situace a kde mohl ovlivnit průběh bitvy, tj. u hlavních sil nebo u vyčleněné zálohy. K obraně srubů vytáhl zřejmě ve chvíli, kdy měl jistotu, že útok křižáků se omezuje na Vítkov a kdy určil obranu na Vítkově za klíčový moment celé bitvy. Vojevůdcovské mistrovství Žižky spočívalo v tom, že k rozhodnutí dospěl rychle, nejpozději během 20–35 minut po zahájení útoku nepřátelských vojsk.

Pro aktivní vedení obranného boje byla předem vyčleněna silná záloha, která měla zasadit úder do boku útočícího nepříteli, a to jak na vrchu Vítkově, tak na Špitálském poli. Ta mohla být rozmístěna jednak na západním úpatí Vítkova v rokli podél potoka, jednak v městských hradbách za Horskou branou. Odtud se mohla nepozorovaně přiblížit k nepříteli a překvapivě udeřit.

Koncem června 1420 se k Praze přiblížily hlavní síly křižáků v počtu kolem 100 000 lidí. Rozložily se obloukem od Brusky přes osadu Ovenec, královskou oboru, osadu Bubny až po velký oblouk Vltavy k Holešovicím. Křižácké ležení se skládalo ze tří táborů na způsob stanových měst (po připojení Rakušanů ze čtyř). Zikmund ovládal i Pražský hrad a Vyšehrad.

Válečná rada křižáků pod vrchním velením významného italského vojevůdce Pipa Spana z Ozory a pod vrchním dohledem Zikmunda zamýšlela při dobývání Prahy dokončit obklíčení města dobytím Vítkovy hory od východu. Potom měl být zahájen všeobecný útok na Prahu ze tří směrů: ze Špitálského pole do centra města, z Vyšehradu do jižní části Nového Města, z Pražského hradu proti malostranskému předmostí Pražanů a přes Kamenný most do Starého Města. Plán byl dobrý, odpovídal dané situaci. Kromě jedné maličkosti – počítal se zasazením těžké rytířské jízdy v první linii proti husitským srubům na Vítkově hoře, což svědčilo o schematismu vojenského umění křižáků a současně i o značném podcenění síly a bojových schopností husitů.

Před zahájením útoku byly provedeny potřebné přesuny křižáckých vojsk. Asi 25 000 mužů, především Mišňanů, Rakušanů a Uhrů, se přepravilo maninským brodem na pravý vltavský břeh. Z nich 7–8 000 bylo určeno útočit přes Palmovku a Pražačku po výběžku náhorní planiny nad Špitálským polem proti husitským opevněným srubům, zbývající měli být připraveni k plánovanému útoku ze Špitálského pole do centra města. Královské vojsko v počtu 16 000 mužů se přesunulo z Brusnice proti malostranskému předmostí Staroměstských, vyšehradská posádka se rozložila proti novému obrannému příkopu na svahu Nového Města. Tři velké houfy, záloha křižáckých vojsk, se přesunuly do prostoru osady Bubny.

Žižkov a Špitálské pole koncem 13. století — dle rytiny K. Postla kreslil L. Janscha

Odtud mohly být zasazeny ve směru hlavního úderu přes maninský brod a Špitálské pole a po ztečení hradeb u Poříčské brány mohly zasadit husitské Praze rozhodující úder na nejkratším směru přes Štvanický brod.

Útok na Vítkovu horu byl zahájen 14. července 1420 odpoledne. Křižáci byli nuceni útočit čelně proti srubům na temeni hory. Přestože se částí sil pokusili o obchvat po jižním svahu a zmocnili se zde viniční věže, nemohli se patřičně rozvinout do šířky. V podstatě mohli útočit vedle sebe pouze 20 až 30 rytířů. Proto, když překonali mělké, slabě bráněné příkopy a narazili na sruby u třetího příkopu, kde bylo těžiště husitské obrany, museli se zákonitě zastavit pod úderý děl, ručních palných zbraní, samostřílů, cepů a sudlic husitských bojovníků. Tím, že Žižka postavil obranné sruby na nejužším místě šje, útočila rytířská jízda jakoby do trychtýře. Přední řady křižáků se zde zastavily, sraženy do středu, zadní řady Mišňanů chtivé boje se tlačily na přední. Mnozí z rytířů padali pod úderý husitských cepníků. Špatně organizovaný boj těžké jízdy se počal měnit v chaotickou změt těl a koní.

I husité měli ztráty, situace u srubů se stávala kritickou. K jejich obraně zůstávala již jen hrstka lidí. Přitom na jejich udržení závisel osud celé bitvy. V této chvíli se projevila vojevůdcovská schopnost Žižky zasáhnout v pravý čas na pravém místě. Když těm, kteří bránili sruby, došel prach i šípy, přišel jim s posilou cepníků na pomoc. Boj však byl tak divý, že mohl být sám zabit, kdyby ho nebyli jeho lidé cepy vyrvali z rukou nepřátel.

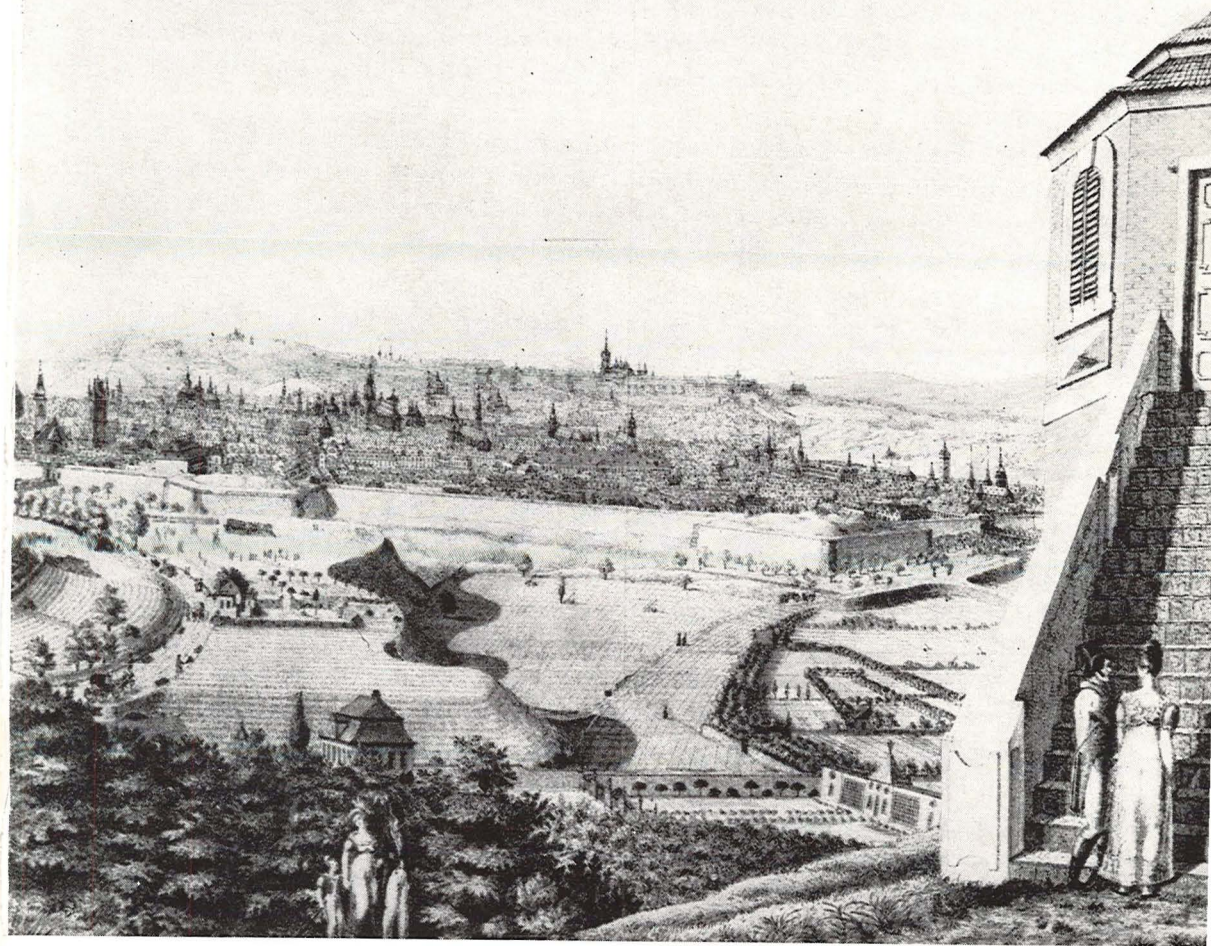
Když byla obrana srubů zpevněna a nepřítel opakovanými neúspěšnými pokusy o jejich dobytí oslaben, narůstal zmatek v jeho řadách. Nastával příhodný okamžik pro zasazení husitské zálohy – pěších střelců a cepníků – přes vinice na jižním svahu vrchu. Téměř po hodině krvavého boje u srubů vyrazila do levého boku nepřátel husitská pěchota. Její úder byl tak překvapivý a silný, že část útočníků byla pobita, část zatlačena k severnímu svahu hory a tam sražena do údolí. Zbytek křížáckých vojsk se zachránil útekem. Strach a panika zachvátila i nepřátelské vojsko stojící na Špitálském poli, proti němuž vyrazili u Poříčské brány Pražané. Křížáci se vrhli k řece a snažili se brod přejít na druhou stranu. A tak bylo pobito nebo se utopilo na 500 nepřátel, z toho 144 urozených pánů, mezi nimiž byl i polní hejtman markrabí míšeňských Jindřich z Isenburka.

Bitva na Vítkově ukázala, že Prahu, respektive Staré a Nové Město, lze bránit a ubránit v jejích hradbách i za situace, kdy nepřítel ovládal dvě hlavní vojenské dominanty – Pražský hrad a Vyšehrad. Předpokladem k tomu bylo udržení třetí dominantní výšiny – Vítkovy hory. To se husitům v čele s Janem Žižkou z Trocnova podařilo, a tak již druhý den po vítězství na Vítkově zpívala Praha novou píseň od kněze Čapka:

*Dietky, Bohu zpievajme,
jemu čest, chválu vzdavajme
i s starými.
Neb Němce, Mišňany, Uhry,
Šváby, také Rakušany,
poběhlé Čechy
zarmútil, zastránil
i rozehnal od dietek malých
onoho sem, onoho tam
k utěšení svých milých stálých...*¹

V tentýž den, tj. v pondělí 15. července 1420, den po vítězství nad nepřáteli, „hejtman Žižka, svolav z Prahy množství žen, dívek i lidu městského, velmi silně ohradil tvrz častěji jmenovanou četnými většími a hlubšími příkopy, zdmi a četnými dřevěnými sruby, jak to lze vskutku vidět. A tak tomu vrchu a místu někteří dali jméno Žižkov podle jména zakladatelova...“, píše soudobý kronikář Vavřinec z Březové.²

Současně byly vykonány přípravy k odražení nového křížáckého útoku na město, čehož však už nebylo zapotřebí. Neúspěch při dobývání Vítkovy hory totiž znamenal konec celé první výpravy křížáků proti husitským Čechám. Porážka malé části stotisícové armády v jedné dílčí bitvě vyvolala v křížáckém vojsku rozklad. K tomu přispělo špatné zásobování početné armády, nedostatek peněz na vyplácení žoldu, který měl být hrazen převážně z kořisti dobyté v Praze, nespolehlivost spojenců a hlavně rodící se panická hrůza z husitských „božích bojovníků“, z jejich výbroje, organizace, taktiky a morální síly. To vše způsobilo, že Zikmund útok na Prahu již neobnovil, rozpustil své spojence a po korunovaci 28. července

Špitálské pole a celkový pohled na Prahu – V. Morstadt, 1820

1420 ve Svatovítském chrámu, ovšem bez účasti lidu, odtáhl se svým uherským vojskem ke Kutné Hoře.

Za první křížové výpravy proti Čechům se spojeným feudálním vojskům sehnaným téměř z celé Evropy podařilo poprvé a naposledy v celém průběhu husitské revoluce proniknout až ku Praze. Ve všech ostatních případech byli křížáci vždy odrazeni již na vzdálených přístupech k centru země, takže Praha byla ušetřena mnoha válečných útrap. Vítězství na Vítkově hoře vešlo do historie a stalo se symbolem vítězství lidových revolučních sil nad silami reakce, dosaženého v nerovném boji. Vyhlobené příkopy a další zbytky opevnění na Žižkově ještě dlouho všem připomínaly toto slavné vítězství.

Bitva na Vítkově roku 1420 byla nejvýznamnějším případem vojenského využití této dominantní výšiny v bojích o Prahu, ne však jediným. Zvláště v 17. a 18. století byl Žižkov častým svědkem vojenských akcí. Tak v roce 1608 Pražané postavili na Žižkově vrchu proti blížícímu se vojsku arciknížete Matyáše, bratra císaře Rudolfa II., velký srub se silnou posádkou a těžkými děly.

Pokud nebyl Žižkov bráněn nebo ubráněn, mohl útočník s úspěchem využít vrchu k účinné dělostřelecké palbě proti městu. Tak tomu bylo dvakrát ve třicetileté válce – poprvé v květnu 1639, když vrch obsadila švédská vojska pod velením J. Banéra, podruhé roku 1648, když odtud pálila na Prahu vojska švédského generála Wittemberga.

Žižkův vrch sehrál úlohu i v obou slezských válkách. Zajímavá situace vznikla po uzavření vratislavsko-berlínského míru mezi Pruskem a Rakouskem, kdy Praha zůstala i nadále obsazena francouzským vojskem. Francouzi, aby odvrátili úplné obklíčení města, hájili Žižkův vrch proti Rakušákům. Nebyli však ani zdaleka tak úspěšní jako husité. Ztratili Žižkov, a tím i celé město, které museli koncem roku 1742 opustit.

Výhodné polohy Žižkova využili při obléhání Prahy i Prusové, a to jak ve druhé slezské válce roku 1744, tak v průběhu sedmileté války v roce 1757. Velikou zhoubu způsobilo Praze pruské dělostřelectvo, které po bitvě u Štěrbohol bylo Bedřichem II. rozmístěno na Žižkově vrchu. Zbytky opevnění pruských baterií, které zde stály, byly ještě dlouho patrné.

Od roku 1420 až do 19. století se podoba Žižkova vrchu a jeho bezprostředního okolí nijak nezměnila. Teprve v roce 1817 byl na Špitálském poli založen Karlín, Invalidovna postavená v letech 1732–1737 zde stála osamoceně. Prvním větším zásahem do konfigurace bylo vybudování železniční trati, která vedla z dnešního nádraží Praha-střed na Olomouc (provoz zahájen v roce 1846) a zařídila se do severního úbočí nad Karlínem. Železnice zasáhla do podoby vrchu ještě dvakrát. Po vybudování nádraží císaře Františka Josefa přetáhla jednokolejka vedoucí přes viadukt na dolním konci Husitské západní úpatí vrchu a napojila se na dříve zbudovanou Olomouckou dráhu. Druhá trať, rovněž jednokolejná, vedoucí z nádraží České severní dráhy (obě zmíněná nádraží tvoří dnes Hlavní nádraží) přes vysoký viadukt mezi Šibeničním a Žižkovým vrchem, se zařídila do jižního svahu (nad dnešní Husitskou a Koněvovou) a příčným tunelem přešla na severní úbočí Žižkova vrchu.

V 17. století začaly na Žižkově upadat vinice. Nejvíce jim uškodila třicetiletá válka, kdy byly většinou zničeny a opuštěny. V roce 1843 bylo na všech viničních horách na východ od Prahy pouze 68 usedlostí (samot) se 169 obyvateli. V roce 1848 pozbyly viničné hory poslední výsady. Podle guberniálního nařízení z roku 1849 byly všechny usedlosti za branou Slepou, Žitnou, Koňskou, Novou (bývalou Horskou) a Poříčskou spojeny v jednu obec – Vinohrady. Ještě v roce 1863 bylo v žižkovské části Vinohrad jen 58 čísel popisných, nazvaných podle vinic. Velký stavební ruch nastal na Žižkově až po roce 1866, kdy Praha byla prohlášena za otevřené město (do té doby byla pevností) a kdy již nebylo třeba podepisovat revers o zbourání domů v případě vojenské potřeby. Nejdříve se začalo stavět podél silnice na Vídeň (předtím Horská, nyní Husitská a Koněvova). V roce 1900 měl Žižkov, který byl v roce 1881 povýšen na město, téměř 60 000 obyvatel.

Žižkov se významně zapsal do dějin revolučního dělnického hnutí brzy po vzniku pražského

Žižkův vrch dnes

proletariátu. Již v roce 1868 (28. 9.) se zde za účasti patnácti tisíc pracujících konal z podnětu karlínské dělnické besedy tábor pražského lidu. Došlo zde k jednomu z prvních větších střetnutí mezi dělníky a vojskem. Vojsku se ještě tehdy podařilo demonstranty rozehnat. V roce 1905 byl na Žižkově vrchu vztyčen rudý prapor – revoluční symbol proletariátu. Významnou úlohu v revolučním hnutí na Žižkově hráli dělníci kapslovny, která byla první a největší zdejší továrnou.

Bouřlivě rostoucí čtvrť ošklivých a laciných dělnických činžáků – Žižkov, rychle likvidovala předměstská pole a zeleň. Městské zastupitelstvo, aby zachovalo alespoň trochu příznivé životní prostředí pro žižkovské obyvatele, rozhodlo o parkové úpravě západní části vrchu (byl již v roce 1878 obcí zakoupen). Úprava byla provedena po roce 1888. Současně s parkovou úpravou byl na temeni hory v její západní části zbudován vyhlídkový altán – glorieta (je uveden ve státním seznamu nemovitých kulturních památek). Před glorieta byl postaven žulový obelisk ve formě nhrubo opracovaného balvanu s nápisem oslavujícím hrdinství husitských vojsk v bitvě na Vítkově. Pro potřeby Pražanů obec postavila na západním svahu nákladem 110 000 K hostinec Pod Vítkovem.

K největšímu zásahu do podoby Žižkova vrchu došlo v letech 1929–1932, když na místě, kde husité svedli rozhodující bitvu o Prahu, byl zbudován Památník osvobození.

Památník – budova vystavěná podle projektu architekta Jana Zázvorky, vytvořila třetí hlavní architektonickou dominantu Prahy a vhodně uzavřela trojúhelník historické části města, který tvoří Pražský hrad, Vyšehrad, Žižkov. Architektonická úprava okolí Památníku sladila ostré hrany stavby a měkkost vrchu a nesporně obohatila panoráma Prahy.

Kromě budovy byl v letech 1927–1929 jako součást Památníku osvobození postaven na

západním úpatí vrchu, na místě, kde stál hostinec Pod Vítkovem, areál vojenského muzea a archívu. Expozice muzea, zaměřená především na dějiny legií, zvláště na jejich boj se Sověty, byla zpřístupněna veřejnosti v roce 1932. Stavba Památníku včetně budování interiérů, přístupových cest, zvláště silnice z Husitské k muzeu a dále k památníku-budově a na Pražačku, vyhlídkové trasy, parku atd. trvala do roku 1939.

Vlastní cíl a záměr Památníku osvobození byl předurčen již první schůzí „Poradního sboru pro postavení Pantheonu československých legií“, která se sešla 3. března 1919 na ministerstvu národní obrany. Zde stanovený cíl byl zachován přes řadu reorganizací i po přejmenování Pantheonu na Památník odboje a později Památník osvobození.

Celým svým pojetím i posláním sloužil Památník osvobození, včetně archívu a muzea, buržoazní legendě o legiích a o vzniku Československa. Za tvůrce samostatného Československa byly vydávány legie, česká buržoazie a státy Dohody. Význam Velké říjnové revoluce stejně jako podíl revolučního hnutí českého a slovenského národa, především dělnické třídy, na vzniku Československa, byly zamlčovány.

Husitskou tradici měla vyjádřit monumentální jezdecká socha Jana Žižky z Trocnova, umístěná na vysokém žulovém podstavci před Památníkem, o jejíž zbudování usiloval polooficiální Spolek Žižkova pomníku. Na soše od roku 1931 pracoval ve svízelných podmínkách profesor Bohumil Kafka. V rozporu se smlouvou mezi spolkem a sochařem, ve které stálo, že „socha Žižky má k Pantheonu národního osvobození vztah ideový a umělecký, jehož architektonickou hmotu doplňuje a s ním tvoří celek, a proto musí být řešena monumentálně v jednoduchých formách a liniích“, ³ požadovali někteří členové spolku, zvláště senátor Udržal, Žižku na vzepjatém koni a s biblí v ruce, jiní Žižku na vzepjatém koni, ale „rozkatěného“. Autor sochy považoval za správné „dát postavě pravou mužnost, která by nebyla teatrálností...“ ⁴ V tom, jak sám poznamenal, se inspiroval u Aleše a Jiráska. Nakonec se sochaři podařilo, i když s určitým nezaviněným zpožděním, prosadit vlastní pojetí Žižky. Před 2. světovou válkou byl vztyčen žulový podstavec, který na odhalení největší jezdecké sochy světa musel počkat více než deset let.

Národního hrdinu Jana Žižku z Trocnova a jeho slavný boj na Vítkově nám připomíná ještě jeden velmi skromný památníček. Je umístěn poblíž cesty vedoucí kolem areálu Památníku na jihozápadní straně. Má podobu žulového sarkofágu, na jehož čelní straně jsou zkřížené palcáty s datem 1420–1920 a na poklopu vytesaný nápis „Janu Žižkovi občané Tábora“.

V době fašistické okupace v letech 1939–1945 naštěstí nedošlo k větším zásahům do konfigurace Žižkova vrchu. Prostory Památníku byly okupační správou využity jako sklady. V roce 1943 okupanti odvezli umělecké předměty z barevných kovů, např. bronzové lustry, mříže, okna, obklady dveří, velkou bronzovou sochu Hlas svobody, aby jich použili pro válečnou výrobu. Některá umělecká díla byla zachráněna, jako například mozaikové obrazy národního umělce Maxe Švabinského, před než byly přistavěny falešné zdi ještě před zabráním budovy fašisty, mramorové plastiky sochaře Karla Pokorného a další.

Po osvobození Československa Sovětskou armádou v květnu 1945 se zásadně změnil cíl a poslání institucí na Žižkově vrchu. Archív a muzeum se oddělily od Památníku a staly se

základem Vojenského historického ústavu, založeného v roce 1945. Po roce 1948 bylo rozhodnuto dobudovat Národní památník tak, aby sloužil k uctívání památky zakladatelů KSČ, ukládání ostatků významných osobností našeho veřejného života, členů mezinárodního dělnického hnutí a neohrožených bojovníků za práva a svobodu našeho lidu. Památník má rovněž připomínat všechna významnější historická místa bojů našich národů od husitských dob. S tímto zaměřením byl Národní památník na vrchu Žižkově v Praze budován a roku 1951 zpřístupněn veřejnosti. V roce 1950 byla na žulový podstavec před Památníkem umístěna bronzová jezdecká socha Jana Žižky z Trocnova s monumentální siluetou, srozumitelnou i z velké dálky, jak o ni usiloval a úspěšně ji ztvárnil profesor B. Kafka.

Vstupní dveře do Ústřední síně Národního památníku jsou ozdobeny plastikami národního umělce prof. Josefa Malejovského a znázorňují historii našich národů od doby husitské až po Únor 1948. V Ústřední siní jsou mramorové sarkofágy s popelem dělnických prezidentů Klementa Gottwalda a Antonína Zápotockého, symbolické hroby Jana Švermy a Julia Fučíka. Na oknech čteme jména míst, připomínající významné události z dějin Československa – vítězné bitvy počínaje Vítkovem, boje revolučního dělnického hnutí, národně osvobozenec-kého hnutí, jména koncentračních táborů, ve kterých hynuli čeští a slovenští vlastenci.

Pod pomníkem Jana Žižky je vojenské kolumbárium a od roku 1953 hrob Neznámého bojovníka, vytvořený národním umělcem Karlem Pokorným, ve kterém jsou uloženy ostatky příslušníka 1. čs. armádního sboru v SSSR z bitvy na Dukle. Na desku s nápisem „Sláva hrdinům padlým za vlast“, která je před plastickým žulovým státním znakem (dílo sochaře J. Prádlera), pokládají domácí i zahraniční delegace věnce k hrobu neznámého bojovníka.

V letech 1946–1949 byla na paměť sovětských hrdinů, kteří položili život při osvobozování Československa, přistavěna k východní straně Národního památníku Síň Sovětské armády. Ta byla v květnu 1955, tj. v roce desátého výročí osvobození Československa Sovětskou armádou, zpřístupněna veřejnosti. Projekt vypracoval architekt Jan Zázvorka, na výzdobě se podíleli naši přední umělci. Karel Pokorný vytvořil sarkofág z růžového mramoru, ve kterém jsou uloženy ostatky neznámého sovětského bojovníka, Vladimír Sychra provedl mozaiky na stěnách a stropě způsobem u nás vcelku neobvyklým. V mozaice pod postavami vojáků jsou verše Vítězslava Nezvala. V čele síně je bronzová bysta maršála Sovětského svazu P. S. Rybalka od K. Kolumka.

Na východní straně Národního památníku byly umístěny sochy Karla Pokorného Vítězství a národního umělce prof. Karla Lidického Nový život. V souladu s těmito změnami byl nově řešen a upraven přístup k památníku od Ohrady. Rozhodnutím vlády byl Národní památník v roce 1962 prohlášen národní kulturní památkou.

Význam Žižkova vrchu, který si do značné míry zachoval původní podobu a tvoří i dnes oázu zeleně v blízkosti centra, je vyjádřen především Národním památníkem, jenž je symbolem samostatnosti Československa, revolučních tradic našich národů a československo-sovětského přátelství. Tuto symboliku nejlépe vyjadřují verše Vítězslava Nezvala, vyryté do mramorové desky v Siní padlých hrdinů:

*... vy, oběti, jimž my, my žijí
jsme dodnes za vše poplatní,*

*vy, pro něž truchlí české nivy
a vy, vy všichni ostatní
... vy, padlí, za svá lidská práva,
Vám budiž věčná čest a sláva!*

Poznámky

- 1 Vavřinec z Březové: Husitská kronika. Praha 1979, s. 90.
- 2 Tamtéž, s. 90.
- 3 B. Kafka členům Spolku Žižkova pomníku a rozhodčímu soudu odborných znalců o soše Jana Žižky určené před Pantheon národního osvobození na vrchu Žižkově. Praha 1937, vlastním nákladem, s. 13.
- 4 Tamtéž, s. 15.

Literatura

- Choc, P.: Boje o Prahu za feudalismu. Praha 1957, s. 299–310.
- Janská, E.: K pražským hradbám Karla IV., Staletá Praha IX, Praha 1979, s. 67–78.
- Jon, J.: Národní památník na Žižkově, Praha 1977.
- Holý, K.: Žižka stratég, Praha 1928.
- Kafka, B.: Členům Spolku Žižkova památníku a rozhodčímu soudu odborných znalců o soše Jana Žižky určené před Pantheon národního osvobození na vrchu Žižkově, Praha 1937. Nákladem vlastním.
- Klímová, D. a kol.: Stará dělnická Praha, Praha 1981.
- Pekař, J.: Zprávy pramenů o boji na hoře Vítkově 14. července 1420, Praha 1926.
- Průvodce muzeem Památníku osvobození. Vydal sbor pro zbudování Památníku národního osvobození a pomníku Jana Žižky z Trocnova na vrchu Žižkově, Praha 1938.
- Tomek, V. V.: Jan Žižka, Praha 1879.
- Urbánek, R.: Bitva na Vítkově, Praha 1920.
- Vavřinec z Březové: Husitská kronika, Svoboda, Praha 1979, s. 78–83, 86–91.